

מעוינות אידיאולוגית ליריבות אסטרטגית: התפתחות התפיסה האיראנית כלפי ישראל

רז צימט

המכון למחקרי ביטחון לאומי – אוניברסיטת תל אביב

המלחמה בעזה סיפקה לאיראן הזדמנות משמעותית ראשונה להציב אתגר רב־זירתי בפני ישראל. מעורבותה במערכה הרב־זירית עוררה מחדש את הדיון בשורשי העימות בין איראן לישראל ובאסטרטגיה הרצויה אל מול האיום האיראני. האיבה האידיאולוגית לישראל היא מרכיב מרכזי בתפיסת עולמו של המשטר האיראני מאז 1979. עם זאת, לאורך השנים חלה התפתחות באשר למקומה של ישראל בתפיסת הביטחון האיראנית. על רקע החיכוך הגובר בין שתי המדינות נתפסת ישראל בעיני איראן כאיום על ביטחונה הלאומי. המערכה הישראלית המתמשכת נגד איראן חידדה בראיית איראן את הצורך לשפר את המענה ללחצים הגוברים מצד ישראל, והעימות הישראלי-איראני, שבסיסו נעוץ בעוינות האידיאולוגית כלפי המדינה היהודית, הפך למערכה רב־זירית בין ישראל לציר פרו־איראני המופעל על ידי טהראן ביעילות לשם קידום יעדיה האסטרטגיים. אף כי ישראל לא הייתה הגורם היחידי או אף המרכזי שתרם לפיתוח תפיסות אסטרטגיות איראניות, היא הפכה עם השנים לגורם מאיץ ומדרבן להפעלתן אל מול ישראל.

מבוא

המלחמה בעזה עוררה מחדש את הדיון בשאלת העימות בין איראן לישראל בהקשר האזורי. נכון למועד כתיבת שורות אלה נמנעה איראן מהתערבות ישירה במלחמה ואף לא שילבה את חזבאללה במערכה כוללת נגד ישראל, שעלולה לגבות מחיר כבד מהארגון הלבנוני ואולי אף מאיראן עצמה. עם זאת, מעורבותה במערכה הרב־זירית מאז מתקפת חמאס ב־7 באוקטובר 2023 ניכרת היטב. המלחמה בעזה סיפקה לאיראן את ההזדמנות המשמעותית הראשונה לממש את תפיסת "התלכדות הזירות" ולהפעיל ממספר זירות במקביל את רשת הארגונים השלוחים שטיפחה בעשורים האחרונים (Vazirian, 2023). לא בכדי טען איתמר רבינוביץ שיש לראות את המלחמה בעזה בהקשר רחב יותר, המעוצב בראש ובראשונה על ידי המאמץ האיראני לאתגר את ישראל בכמה חזיתות (רבינוביץ, 2023).

איראן היא מדינת מפתח במזרח התיכון, אשר מרכזיותה ומידת השפעתה גברו אף יותר בעשור האחרון. התייצבותה על סף הגרעין הצבאי, התעצמותה במערכות נשק מתוחכמות, לרבות טילים ארוכי טווח וכטב"מים, התבססותה באזור ותמיכתה הנמשכת בארגוני טרור, בראשם חזבאללה בלבנון והארגונים הפלסטיניים

האסלאמיים – כל אלו מציבות איום אסטרטגי על ביטחונה הלאומי של ישראל. איום זה ממשיך לעורר שיח נרחב סביב האסטרטגיה הישראלית הרצויה מול איראן. בשנים האחרונות הועלו הצעות שונות ומגוונות בעניין זה. אייל זמיר המליץ לאמץ את "הגישה המערכתית" ואת תפיסת "העימות הארוך והמתמשך" ולפעול כקואליציה אזורית נגד הציר האיראני תוך אימוץ אסטרטגיית פעולה "מסונכרנת, כוללת וארוכת טווח", הכוללת את החלשת משמרות המהפכה, בידול אסטרטגי של הארגונים השלוחים האיראניים, הפעלת לחץ מקיף להחלשת המשטר האיראני, הרחבת "המערכה בין המלחמות" (מב"ם) למערכה אזורית להחלשת איראן והובלת מערכה תודעתית שנועדה להעצים את הסנטימנט האנטי־איראני בדעת הקהל הערבית (זמיר, 2022). אל"ם ט' ואל"ם ר' גרסו כי על ישראל להשיג עליונות בתחרות האסטרטגית מול איראן. לטענתם ישראל צריכה לשמר ואף להרחיב את עליונותה הצבאית על איראן ו"הציר האיראני" בכללותו, להיות מוכנה לעימות אזורי רב־זירתי, לשמר יכולת רצופה לפגוע באתרי הגרעין האיראניים, לוודא כי איראן אינה מעמיקה את התבססותה בגבולות ישראל ואינה מערערת את יציבותן של מדינות נוספות באזור ולפעול להחלשה ארוכת טווח של המשטר האיראני

כתוצאה מהתקדמות תוכנית הגרעין האיראנית, המב"ם בסוריה, הגברת מאמצי הסיכול הישראליים מול איראן והתבטאויותיהם התכופות של פוליטיקאים ישראלים בדבר הצורך לפעול צבאית נגד הרפובליקה האסלאמית. בשל כך ישראל אינה נתפסת עוד בעיני איראן רק כישות בלתי לגיטימית שחייבת להימחק מעל פני המפה אלא גם כאיום גובר על ביטחונה הלאומי. תמורה זו מחייבת לדון בשאלה עד כמה מרכזיותה של ישראל בתפיסה האסטרטגית האיראנית היא עניין קבוע הנגזר מתפיסת עולם מהפכנית, או שמא היא ביטוי לתגובה איראנית לשינויים גאואסטרטגיים במזרח התיכון ובעיקר למדיניות ישראל.

אף כי אין ספק שאיראן מציבה איום על מדינות המזרח התיכון ובפרט על ישראל, ראוי לדון מחדש בהנחת היסוד כי מרכזיותה של ישראל במדיניות איראן ובתפיסת הביטחון שלה היא גזרת גורל הנובעת מהדנ"א של הרפובליקה האסלאמית ואינה ניתנת לשינוי.

אם אכן מדובר בתהליך משתנה והפיך המושפע גם מפעילותה של ישראל, הרי הווקטורים הנוכחיים המשפיעים על האסטרטגיה האיראנית כלפיה עשויים לשוב ולהשתנות בעתיד באופן שיצמצם את החיכוך הישיר בין המדינות, ואולי אף יפיג חלק מהמתחים ביניהן. דיון כזה אינו יכול להיות מוגבל לבחינת עוצמותיה וחולשותיה של איראן אלא חייב לעסוק גם בהתפתחות מקומה של ישראל בתפיסות היסוד האסטרטגיות של איראן. חשיבותו של דיון כזה בעת הנוכחית רבה מתמיד, משום שהמלחמה בעזה מספקת לישראל הזדמנות לבחון מחדש את הקונספציות המלוות אותנו שנים רבות, לרבות בקשר להתמודדות עם איראן, ולהגדיר יעדים אסטרטגיים עדכניים למציאות המדינית והביטחונית שתיווצר בתום העימות הנוכחי.

העוינות האידאולוגית כלפי ישראל

השילוב בין אילוצים פנימיים לנסיבות האזוריות והבינלאומיות המשתנות הביא את מנהיגי איראן לאמץ לאורך השנים מדיניות דואלית, המבוססת על ניסיון לשמור אמונים לתורה המהפכנית תוך אימוץ מדיניות שתשרת את האינטרס הלאומי של איראן על בסיס שיקולי עלות-תועלת וגישה פרגמטית השואפת לדרך הטובה ביותר להשגת יעדיה האסטרטגיים. בדילמה שבין המחויבות האידאולוגית לבין השיקול האסטרטגי-תועלתני העניקה איראן לעיתים קרובות עדיפות לשיקול התועלתני, מתוך אמונה שלא יפגע

במגוון כלים רחב, "על מנת שישנה התנהגות ויקבל את ישראל כמדינה ככל העמים" (אל"ט' ואל"ר, 2023). איתי חיימיניס הציג אסטרטגיה שונה המבוססת על הסדרה והידברות, שתשרת את ישראל באמצעות צמצום הסיכון למיס-קולציה ולמלחמה, וייתכן שתאפשר גם בניית מנגנונים לשיח בסוגיות נוספות כגון המדיניות האזורית של איראן ותוכנית הטילים שלה, במסגרת משטר ביטחון חדש בין המדינות. ואולם גם הוא עמד על הצורך להציב איום מהימן על איראן ועל בעלי בריתה, ולפתח יכולת מבצעית צבאית ישראלית עצמאית כאמצעי לדחוק בה להסכים לשיח ישיר עם ישראל. זאת באמצעות הקמת "בסיסי מצור קדמיים", קרי מרחבים בסמוך לגבולותיה היבשתיים או הימיים של איראן, שמהם יוכלו כוחות צה"ל לאיים ולפעול נגד יעדים בתוך איראן עצמה, ולהעביר את המלחמה בין הצדדים לשטחה של איראן (חיימיניס, 2023). מאיר ליטבק הדגיש את הצורך באימוץ יעדים ריאליים מול איראן, גם אם אינם אופטימליים, תוך שילוב של איפוק, אימוץ דיפלומטיה רציונלית ובלתי מתלהמת ופעילות צבאית במישורים הכרחיים בלבד. גישה זו מכירה באיום האיראני אך אינה מציגה קו אידאולוגי נוקשה, המתעלם מההקשר ומאילוצים במערכת הבינלאומית ופועל מתוך שאיפות בלתי ריאליות לקריסה איראנית מיידית (ליטבק, 2023).

אין מטרתו של מאמר זה לשוב ולעסוק באסטרטגיה הישראלית הנדרשת מול איראן, אלא **לבחון את מקומה של ישראל בתפיסה האסטרטגית האיראנית**. אף כי אין ספק שאיראן מציבה איום על מדינות המזרח התיכון ובפרט על ישראל, ראוי לדון מחדש בהנחת היסוד כי מרכזיותה של ישראל במדיניות איראן ובתפיסת הביטחון שלה היא גזרת גורל הנובעת מהדנ"א של הרפובליקה האסלאמית ואינה ניתנת לשינוי. גם אלה הסבורים – ואני ביניהם – שהאיבה הדתית והאידאולוגית לישראל וליהודים ושלילת קיומה של ישראל הן רכיב מרכזי בתפיסת העולם של המשטר האיראני, אינם יכולים להתעלם מן העובדה כי לאורך השנים חלה התפתחות במקומה של ישראל בתפיסת הביטחון האיראנית. לטענתי יש לישראל תפקיד מרכזי בהתפתחות זו.

איראן אימצה מדיניות אנטי-ישראלית חריפה מאז מהפכת 1979. ואולם בשני העשורים האחרונים, ובעיקר על רקע אירועי הטלטלה האזורית במזרח התיכון, ניתן להצביע על מאמץ גובר מצידה להרחיב את פעילותה בסמוך לגבולות ישראל ואף לישראל גופא, להקיף אותה בטבעת מצור ולערער את ביטחונה. לצד העוינות האידאולוגית לישראל החריפה בשנים האחרונות היריבות האסטרטגית בין שתי המדינות

במחויבות האידיאולוגית בטווח הארוך. כך לדוגמה העדיפה איראן את שכנתה ארמניה הנוצרית על פני אזרבייג'ן המוסלמית-שיעית בסכסוך הטריטוריאלי ביניהן על מובלעת גורנו קרבאך, מפני שחששה כי אזרבייג'ן חילונית חזקה ומשגשגת תחזק מגמות בדלניות בקרב המיעוט האזרי הגדול בתוך איראן. כמו כן, על אף הדיכוי הרוסי האכזרי של המרד הצ'צ'ני בשנות ה-90 תמכה איראן בשלמותה הטריטוריאלית של רוסיה ולא בעצמאותם של הצ'צ'נים המוסלמים, בשל חשיבותם האסטרטגית והכלכלית של היחסים עם רוסיה.

הסוגיה המרכזית שבה נותרה המדיניות המהפכנית בלתי מתפשרת ועקבית, חרף התמורות במדיניות החוץ האיראנית והעדפת האינטרסים הלאומיים על פני האידיאולוגיה, הייתה העוינות כלפי ישראל.

כך גם הגישה איראן סיוע מזערי למרד השיעי בעיראק בשנת 1991, אף שהוא דוכא באופן אכזרי ולמרות הפגיעה באתרים הקדושים ביותר לשיעים, בשל חוסר רצון להיקלע לעימות צבאי נוסף עם עיראק (ליטבק, 2017). באזורים מרוחקים יותר, ובייחוד במקרים שלא סיכנו את האינטרס האיראני, הייתה איראן נחרצת יותר בתמיכתה בתנועות הקרובות אליה אידיאולוגית וגילתה נאמנות רבה יותר לתורתה המהפכנית, כגון בקשריה עם סודאן, עם תנועות רדיקליות באלג'יריה, עם חזבאללה, עם הג'האד האסלאמי ועם חמאס, אף כי גם בקשרים אלה לא הייתה המדיניות האיראנית אחידה ועקבית (מנשרי, 1999). היכולת לשלב בין החזון המהפכני לבין האינטרסים הממלכתיים ולהדגיש כל אחד מהם בהתאם לצרכים משתנים היא מקור עוצמה עבור הנהגת איראן. זו מאפשרת לה לשמר בידה יכולת תמרון נרחבת יותר, להתאים את מדיניותה לנסיבות המשתנות ולספק פתרונות מורכבים לנוכח מציאות מורכבת לא פחות.

הסוגיה המרכזית שבה נותרה המדיניות המהפכנית בלתי מתפשרת ועקבית, חרף התמורות במדיניות החוץ האיראנית והעדפת האינטרסים הלאומיים על פני האידיאולוגיה, הייתה העוינות כלפי ישראל. האיבה התהומית לישראל ממשיכה להיות מרכיב חשוב בתפיסת המשטר האיראני, ובנושא זה ניכר קונצנזוס מוחלט כמעט מצד הזרמים השונים במערכת הפוליטית האיראנית (ליטבק, 2004). האידיאולוגיה המהפכנית שללה מכול וכול את קיומה של מדינת ישראל והתמצתה בסיסמה: "ישראל חייבת להימחק מעל פני המפה". יתר על כן, בשל יומרתה של איראן להיות מנהיגת העולם המוסלמי

וגורם מרכזי בזירת המזרח התיכון, ובשל נחרצותה להפגין את הצלחת המהפכה האסלאמית בדעת הקהל המקומית, בחברות המוסלמיות ובעולם בכלל, היא ראתה חובה לעצמה להמשיך להניף את דגל העוינות לישראל, לגנות את המדינות המוכנות לשאת ולתת עימה על שלום ולתמוך במדינות ובתנועות האסלאמיסטיות הנאבקות נגדה. בעוינות לישראל נכרכו יחד העוינות הבסיסית למדינה היהודית, המשטמה לשאה ולכל אשר ייצג והאיבה לאימפריאליזם ולקפיטליזם המערביים, אשר ישראל נתפסה כמייצגת אותם. איראן שוללת מכול וכול את זכותה של ישראל להתקיים, בלא קשר לבעיית הגבולות או למדיניות שהיא נוקטת. על פי תפיסתם האידיאולוגית של המהפכנים האיראנים היהדות אינה לאום אלא דת, ועל כן אין היהודים ראויים בהכרח למדינה משלהם, בוודאי שלא על חשבון הזכות הלגיטימית של העם הפלסטיני, ועל אחת כמה וכמה בלב האדמות המקודשות לאסלאם (מנשרי, 1999).

דוברים איראנים רשמיים חזרו והצהירו מאז הקמת הרפובליקה האסלאמית ב-1979 על הצורך להביא להיעלמותה של ישראל. כל ראשי המדינה באיראן והתקשורת הרשמית מאוחדים בדעתם כי ישראל היא "גידול סרטני שיש להסירו". לדברי ח'אמנהאי, הדרך היחידה לפתור את משבר המזרח התיכון היא להרוס את "המשטר הציוני", שהוא שורש המשבר באזור (ליטבק, 2008). בכורח המציאות נסוגה איראן מעקרונות דוגמטיים מרכזיים לא פחות מהעוינות לישראל, אבל בכל הנוגע ליחס לישראל לא נראה למשטר שהעוינות האידיאולוגית נוגדת את האינטרס הפרגמטי של המדינה ולא נראתה סיבה מספקת לחרוג ממנה, מפני שאיראן לא נאלצה לשלם מחיר כלכלי או מדיני כבד בשל מדיניותה האנטי-ישראלית, ואף גרפה ממנה רווחים פוליטיים רבים. ניתן אף לומר שהעוינות לישראל משמשת במידה רבה עלה תאנה של המשטר להצדקת הפשרות או להצדקת פשיטת הרגל האידיאולוגית שלו בתחומים אחרים, וכן אמצעי להשגת השפעה ויוקרה בעולם הערבי וגורם מסייע לשאיפתו להנהיג את העולם האסלאמי כולו (ליטבק, 2008).

השנאה לישראל ניכרה היטב גם במהלך המלחמה בעזה. הצהרות בכירים איראנים ומאמרי פרשנות בעיתונות האיראנית הממסדית ביטאו שלילה מוחלטת של זכותה של ישראל להתקיים תוך הצגתה כישות בלתי לגיטימית, שלידתה בחטא והיא תוצאה של מזימה מערבית להחליש את העולם המוסלמי ולבסס את השליטה האימפריאליסטית המערבית במזרח התיכון. מתקפת חמאס ב-7 באוקטובר הוצגה כהוכחה נוספת להיחלשותה של ישראל בדרך לקריסתה הסופית.

ועל ביטחונה הלאומי (Tabatabai, 2020). הניסיון ההיסטורי תרם למערכת השיקולים הביטחוניים של איראן. מצד אחד, התקופות הארוכות של עצמאות ושל הגמוניה במרחב חיזקו אצל האיראנים את תחושת הגדולה וההכרה בערכם ובמשקלם האזורי. מצד שני, התערבות המעצמות בענייני איראן, כיבוש חלקים משטחה והפגיעה בעצמאותה חיזקו אצל שליטיה את תחושת הפגיעות והניכור כלפי גורמים חיצוניים. בראייה היסטורית יש חשיבות מיוחדת לטראומה הטראומה מכולן הטבועה בזיכרון הלאומי האיראני – המלחמה עם עיראק, שבמהלכה נקלעה איראן לבידוד אסטרטגי. עיראק היא שפתחה במלחמה נגד המשטר האסלאמי הצעיר והיא שיזמה את השימוש בנשק להשמדה המונית, לרבות נשק כימי, נגד יעדים באיראן. ואף על פי כן רוב מדינות העולם ובכלל זה רוב מדינות ערב תמכו בעיראק, וחלקן מנעו מאיראן רכישת נשק להגנתה, ובכך תרמו לכישלונה במלחמה. מאפיינים אלה יצרו אצל האיראנים שאיפה עזה לעשות כל שביכולתם כדי שטראומה זו לא תחזור שוב (קם, 2004).

הצהרות בכירים איראנים ומאמרי פרשנות בעיתונות האיראנית הממסדית ביטאו שלילה מוחלטת של זכותה של ישראל להתקיים תוך הצגתה כישות בלתי לגיטימית, שלידתה בחטא והיא תוצאה של מזימה מערבית להחליש את העולם המוסלמי ולבסס את השליטה האימפריאליסטית המערבית במזרח התיכון.

מאז התפרקות ברית המועצות הוסר אחד האיומים המשמעותיים שניצבו בפני איראן. גם עיראק איבדה את עיקר יכולותיה הצבאיות מאז מלחמות המפרץ, בייחוד בעקבות הפלישה האמריקאית ב-2003. ואולם במקומן עלתה ארצות הברית כאיום משמעותי על איראן, אף בהשוואה לאיום הרוסי והסובייטי לשעבר. ארצות הברית השתלטה על אפגניסטן ועל עיראק, שכנותיה של איראן ממזרח וממערב; יש לה בעלות ברית ושותפות באזור; היא מחזיקה כוחות צבא לא מבוטלים סמוך לאיראן; היא מפגינה נכונות להפעיל כוח צבאי נגדה בעת הצורך; היא נתפסת על ידי המשטר האיראני כחותרת להפיל; ויש לה יכולת להפעיל לחצים כלכליים כבדים על איראן, והיא גם עושה זאת. נוסף על כך, לאיראן אין בדרך כלל בעלות ברית של ממש ברמת המדינות, שיוכלו לסייע לה להרתיע את יריביה. איראן גם נחותה לעומת יריבותיה העיקריות בתחום הקונוציונלי ובעיקר בתחום הכוח האווירי (קם, 2021).

נוסף על כך, תקיפות ישראל בעזה הוצגו כ"השוואה האמיתית" וכחלק ממאמץ איראני מתמשך לשלול מישור כל בסיס לגיטימציה באמצעות השוואת מעשיה לפשעי הנאצים. דוברים איראנים שבו והעלו את הצעתה של הרפובליקה האסלאמית לפתרון הסכסוך הישראלי-פלסטיני באמצעות משאל עם בקרב "תושביה המקוריים" של פלסטין – ניסוח המוציא מן הכלל את רוב תושביה היהודים של ישראל, שהגיעו לפלסטין לאחר "תחילת הפלישה הציונית" בסוף המאה ה-19 (מרכז המידע למודיעין ולטרור, 2023).

העוינות כלפי ישראל ממשיכה אפוא להוות בסיס אידיאולוגי ולספק מצפן חזוני בעיצוב מדיניותה של הרפובליקה האסלאמית כלפי ישראל גם בעשור השלישי של המאה ה-21. לא ניתן להמעיט בחשיבותה של התפיסה האידיאולוגית האיראנית כלפי ישראל או לפטור אותה כדיבורים בעלמא. המתקפה הרצחנית של חמאס בעזה הוכיחה כי לא ניתן להסביר את מקורות האיבה כלפי ישראל רק בסיבות הנוגעות למדיניות ישראל ולכיבוש, אלא גם בעוינות התרבותית והאידיאולוגית היוקדת כלפי ישראל, המשותפת גם לאיראן. ישראל אינה יכולה להתעלם ממרכזיותה של עוינות זו בתפיסת עולמו של המשטר האיראני, בייחוד לנוכח מאמציו הנמשכים לסייע לארגוני הטרור ולקדם את האופציה הגרעינית הצבאית.

עם זאת, אין די בהבנת התפיסה האידיאולוגית להבנת מדיניותה של איראן כלפי ישראל. אילו נקבעה מדיניותה של איראן אך ורק על בסיס אידיאליים מהפכניים, ניתן היה להעריך שהיא הייתה מצטרפת למערכה בעזה, או לכל הפחות מערבת את חזבאללה בעימות כולל עם ישראל כבר בשלביה הראשונים, כשנראה היה שנקרתה בפניה הזדמנות היסטורית לקדם את מימוש החזון המהפכני של חיסול ישראל. אין בכך ביטוי למתינות מצד איראן אלא לגישה רציונלית ופרגמטית. אף כי החזון המהפכני בנוגע להשמדת ישראל מעולם לא נזנח, המדיניות האיראנית נשענה באופן גובר על יעדים אסטרטגיים שהוגדרו בידי הנהגת איראן על בסיס צורכי הביטחון והאינטרסים המשתנים שלה בשלושה תחומים מרכזיים: הסביבה האזורית, תוכנית הגרעין והזירה הפנימית.

הסביבה האזורית

איראן רואה עצמה משך שנים כמדינה הנמצאת בסביבה בעייתית מאוד ומוקפת במדינות כושלות או חלשות, בקבוצות טרור ובנוכחות זרה. היא מבקשת לוודא כי כל אלה אינם מציבים איום על גבולותיה, על לכידותה הטריטוריאלית, על אחדותה, על ריבונותה

לנוכח אתגרים אלה תלו מספר חוקרים את חתירתה של איראן להרחבת השפעתה באזור בחששותיה הביטחוניים הגוברים בשני העשורים האחרונים. עלי אכבר הצביע על שלוש התפתחויות מרכזיות שעמדו בבסיס החשש המתגבר מצד איראן: פלישת ארצות הברית לעיראק (2003), מלחמת האזרחים בסוריה (2011) ועליית ארגון המדינה האסלאמית (דאע"ש) (Akbar, 2021). אחמדיאן ומוחסני הציעו אף הם לנתח את מדיניות איראן על בסיס תפיסת האיום שלה. בהתאם לכך הסבירו החוקרים את מערכת הקשרים בין איראן וסוריה בתפיסת איום משותפת, הנובעת מתחושת בידוד אזורי ומרצון לספק הרתעה כלפי איומים חיצוניים, בפרט מצד ארצות הברית, ישראל ועיראק הבעת'יסטית. הפלישה האמריקאית לעיראק ב-2003 והנוכחות הצבאית האמריקאית הקבועה בסמוך לגבולות איראן וסוריה יצרו את הבסיס לכינון "ציר ההתנגדות", שנועד להבטיח את שרידותן של שתי המדינות לנוכח איומים משותפים. הצורך בחיזוק של ציר זה גבר אף יותר לאחר פרוץ מלחמת האזרחים בסוריה ב-2011 (Ahmadian & Mohseni, 2019).

להתפתחויות בעיראק ובסוריה בשני העשורים האחרונים הייתה השפעה של ממש על הביטחון הלאומי האיראני. מלחמת האזרחים בסוריה נתפסה כאיום משמעותי וכניסיון מערבי בהובלת ארצות הברית ובעלות בריתה לקדם מדיניות של שינוי משטר בסוריה. מראשית פרוץ המרד במארס 2011 עמדה איראן לצידו של משטר אסד, בעל בריתה האסטרטגי החשוב, מתוך חשש שנפילתו והחלפתו במשטר סוני, או גרוע מכך – משטר בשליטתם של ארגונים רדיקליים-סלפיים המקורבים לאל-קאעדה – יהוו עבודה תבוסה אסטרטגית. חשש איראני מרכזי היה שקריסת המשטר בסוריה עלולה לעודד את ארצות הברית לנסות לקדם שינוי דומה גם באיראן. יתר על כן, סוריה נתפסה על ידי איראן כאמצעי למימוש צרכיה הביטחוניים, ובכלל זה היכולת לתמוך בחזבאללה בלבנון, הנחשב בעיניה נכס אסטרטגי המספק לה יכולת הרתעה כלפי ישראל. עליית דאע"ש והאיומים שהציב הארגון בפני איראן הפכו החל מ-2014 לדאגה רצינית נוספת עבור מקבלי ההחלטות בטהראן. איראן, ששאפה לייצב את עיראק כמדינת חסות בשליטה שיעית, מצאה עצמה גובלת במדינה סונית-סלפית אנטי-שיעית קיצונית בגבולה המערבי. הישגיו של דאע"ש בכיבוש נתחים ניכרים בעיראק ובמזרח סוריה ביוני 2014 הציבו בפני איראן איום משמעותי, שחייב אותה לשגר לעיראק ציוד צבאי באמצעות משמרות המהפכה כדי להיאבק בארגון ולמנוע ממנו להגיע לגבולה המערבי של עיראק עם איראן.

אף כי ההתפתחויות במזרח התיכון מאז 2003 הציבו אתגרים כבדי משקל לביטחונה הלאומי של איראן, הרי ככל שעבר הזמן התברר כי יש ביכולתה של הרפובליקה האסלאמית להפיק מהן גם רווחים אסטרטגיים. יתר על כן, בשני העשורים האחרונים השקיעה איראן מאמצים גוברים להרחבת השפעתה האזורית בתחומים מגוונים ואף להעמקת התבססותה הצבאית, ולא ניתן להסביר זאת אך ורק באסטרטגיה הגנתית הנגזרת מתחושת איום. פלישת ארצות הברית לעיראק ופרוץ 'האביב הערבי' במזרח התיכון הערבי נוצלו בידי איראן כאמצעי לקידום השאיפות והאינטרסים שלה במרחב הערבי, שהתקיימו זמן רב לפני המהפכה האסלאמית, ולביצור גוש אזורי בהנהגתה הכולל גם את סוריה, את חזבאללה הלבנוני, מיליציות שיעיות בעיראק ואת חמאס והג'האד האסלאמי הפלסטיני. ניתן לראות בהתפתחות זו ביטוי לתפיסה שהלכה והשתרשה בצמרת הפוליטית והביטחונית האיראנית בשני העשורים האחרונים, אשר מייחסת חשיבות גוברת להרחבת פעילותה והשפעתה של איראן הרחק מעבר לגבולותיה הפוליטיים והגיאוגרפיים כדי לשפר את יכולתה להתמודד עם איומים חיצוניים. כביטוי לשאיפה לנטרל איומים בשלב מוקדם ככל האפשר אימצה איראן בעשור האחרון את אסטרטגיית "ההגנה קדימה" או "ההגנה ההתקפית". ניתן לתאר אסטרטגיה זו כהגנה באמצעות התקפה, תוך בלימת האיומים על ביטחונה הלאומי של איראן באמצעות התמודדות עם אויביה הרחק ככל האפשר מגבולותיה (וזיראן ושריעתי, 2021; Azizi, 2021).

תחושת המצור הגוברת חידדה בקרב מקבלי ההחלטות באיראן את החשש שהעימותים האזוריים בהובלה מערבית ישמשו מבוא למתקפה על איראן עצמה. לתפיסתם איראן מוקפת אויבים, ואין לאפשר התפשטות של העימותים האזוריים לשטחה בשל חולשתה הצבאית היחסית. כדי להתמודד עם האתגרים הגוברים חתרה איראן להקמת רשת הגנה מחוץ לגבולותיה, שתשמר את האיומים במרחק בטוח ממנה (Akbarzadeh et al., 2023). סגן ראש המטה הכללי של הכוחות המזוינים האיראניים, מסעוד ג'זאא'רי, הסביר את הצורך בתפיסת "ההגנה קדימה" בכך שאויבי איראן ובראשם ארצות הברית אימצו אסטרטגיה צבאית המבוססת על הטלת מצור על הרפובליקה האסלאמית, ולפיכך חובתה לפרוץ מצור זה בכל מקום שבו הוא קיים. הוא טען כי אחת הדרכים שנוקטים האמריקאים ו"אויבי המהפכה" היא הגברת נוכחותם במדינות השכנות לאיראן, ואם האיראנים לא יילחמו מחוץ לגבולות ארצם יהיה עליהם להילחם בתוך גבולותיה. לא ניתן להמתין לאויב ואז

פעולה מיידית נגד ישראל, יהיה צורך להילחם מחר נגד כוחות צה"ל בביירות (אירנא, 2023).

ניתן לומר אפוא שהתפתחות התפיסות האסטרטגיות האיראניות אינה קשורה אך ורק לישראל, אלא נגזרת מתפיסת איום כוללת על האינטרסים הלאומיים החיוניים של הרפובליקה האסלאמית ומחותרת להגמוניה אזורית ולניצול הזדמנויות לביסוס השפעתה. יתר על כן, חרף העוינות הבסיסית של הרפובליקה האסלאמית כלפי ישראל מאז המהפכה, תפיסת האיום ההדדי בין שתי המדינות התפתחה רק בעשור השני שלה. התפיסה הרווחת באיראן בשנות ה־80 הייתה שהניצחון הגדול של שחרור ירושלים יוכל להתממש רק לאחר הניצחון הקטן יותר של תבוסת סדאם חוסיין. ההנהגה האיראנית גרסה כי "הדרך לירושלים עוברת דרך כרבלא" וראתה במערכה נגד עיראק את העדיפות העליונה מבחינתה (שמס, 1998). החרפת העימות הישיר בין איראן לישראל היא שהעצימה את ראיית ישראל בעיני איראן כאיום ביטחוני משמעותי גם בזירה האזורית, המחייב תגובה על בסיס תפיסות וכלים שפיתחה במהלך השנים, לרבות התבססות על ארגונים שלוחים והתחמשות במערכות נשק מתקדמות.

איראן, שהייתה בבידוד אסטרטי במהלך מלחמת שמונה השנים עם עיראק, הגיעה למסקנה שהיא יכולה להגן על ביטחונה אך ורק באמצעות הרחבת השפעתה, חיזוק קבוצות הנאמנות לה ומחויבות לאידיאולוגיה ולאסטרטגיה האנטי־ציונית והאנטי־אמריקאית שלה, יצירת בסיסים צבאיים של קבוצות "התנגדות" וכינון בריתות עם מדינות עמיתות.

חרף הזיקה הגוברת בין איראן לחזבאללה בלבנון ולארגוני הטרור הפלסטיניים במהלך שנות ה־80 וה־90 של המאה ה־20, האסטרטגיה הישראלית עד מחצית העשור הראשון של המאה ה־21 המשיכה לראות בעולם הערבי את המפתח להתמודדות עם איראן. מקבלי ההחלטות בישראל יצרו זיקה חד־משמעית בין התהליך המדיני עם הרשות הפלסטינית וסוריה לבין היכולת להכיל את שאיפותיה האזוריות של איראן. בשנים 2000–2004 התמקד צה"ל בלחימה ביהודה ושומרון, ב־2005 בהתנתקות מרצועת עזה, ב־2006–2007 במלחמה בלבנון ובהיערכות אפשרית למלחמה עם סוריה בעקבות תקיפת הכור בדיר א־זור. במקביל התקיימו לאורך כל התקופה סבבי לחימה עיתיים בעזה (חימיניס, 2023). הטלטלה האזורית ב־2011 היא שהעלתה את ישראל ואיראן על מסלול התנגשות הדרגתי. מלחמת

להתמודד איתו, אלא יש לבלום אותו במחצית הדרך (תאבנאכ, 2016).

במאמר בכתב עת של אוניברסיטת אימאם חוסיין, הקשורה למשמרות המהפכה, הציג רוחאללה קאדרי כנגאורי את "ההגנה ההתקפית" כאמצעי להבטחת ביטחונה הלאומי של איראן. לטענתו, בכל פעם שאיראן התמודדה עם איומים על ביטחונה הלאומי במסגרת גבולותיה המדיניים הרשמיים הופרו עצמאותה וריבונותה הלאומית, ולכידותה הטריטוריאלית ניצבה בפני איום. בשל מצבה הגאו־אסטרטגי המיוחד מחייבת התמודדותה של איראן עם איומים חיצוניים נוכחות עצמאית חזקה באזור ואף מחוצה לו, והיא אינה יכולה להגביל את יכולת ההרתעה שלה רק לגבולותיה הגיאוגרפיים (כנגאורי, 2018).

תפיסת "ההגנה קדימה" קשורה באופן ישיר לתפיסת "העומק האסטרטגי", שאף היא מרכיב חיוני באסטרטגיה האיראנית ונתפסת כאמצעי לפצות את איראן על יכולותיה הצבאיות הקונוונציונליות המוגבלות. אף כי תפיסה זו אינה חדשה, חשיבותה גברה בעשור האחרון על רקע הטלטלה האזורית. כינון "חזית ההתנגדות" שיפר את יכולתה של איראן להרחיב את העומק האסטרטגי שלה בסהר הפורה. איראן, שהייתה בבידוד אסטרטגי במהלך מלחמת שמונה השנים עם עיראק, הגיעה למסקנה שהיא יכולה להגן על ביטחונה אך ורק באמצעות הרחבת השפעתה, חיזוק קבוצות הנאמנות לה ומחויבות לאידיאולוגיה ולאסטרטגיה האנטי־ציונית והאנטי־אמריקאית שלה, יצירת בסיסים צבאיים של קבוצות "התנגדות" וכינון בריתות עם מדינות עמיתות. השגת עומק אסטרטגי נועדה לאפשר לאיראן להרחיב את חזית המאבק נגד אויביה אל מעבר לשטחה ולבסס קווי הגנה ביטחוניים הרחק מגבולותיה שיפחיתו את בידודה האסטרטגי, ימנעו מישראל ומארצות הברית לתקוף את איראן ויאפשרו לה מכה שנייה במקרה של מתקפה נגדה (באקרי ועמיתיו, 2021). מנהיג איראן ח'אמנהאי עצמו התייחס לצורך להרחיב את העומק האסטרטגי של איראן כאל מרכיב חיוני בתפיסת הביטחון האיראנית. בינואר 2017 הצהיר ח'אמנהאי במפגש עם משפחות חללי המערכה הצבאית בסוריה ובעיראק, כי אילולא נבלם דאע"ש מחוץ לגבולותיה של איראן היה צורך לבלום אותו בטהראן, בפארס, בח'וראסאן ובאצפהאן (Akbar, 2021). ניתן למצוא ביטוי דומה להשקפה זו בדבריו של שר החוץ האיראני חוסיין־אמיר עבדאללהיאן, שאמר בשובו מביקור בלבנון במחצית אוקטובר 2023 כי אם איראן לא תגן היום על עזה, היא תידרש להגן בעתיד על הערים שלה. הוא הוסיף כי מזכ"ל חזבאללה חסן נצראללה אמר לו שאם לא תינקט

האזרחים בסוריה ב־2011 הפכה את המדינה לזירת התנגשות מרכזית בין שתי המדינות, בייחוד משעה שאיראן הגבירה את מאמציה לניצול נוכחותה בסוריה על מנת לבסס נוכחות צבאית ארוכת טווח במדינה. הסכם הגרעין שנחתם ב־2015 אפשר לישראל להסיט את תשומת ליבה לזירה הצפונית במסגרת המב"ם. בשנתיים הראשונות להפעלת המב"ם (2013–2014) היו התקיפות הישראליות נדירות יחסית וכוונו בעיקר נגד העברות של נשק מתקדם או שובר שוויון לחזבאללה. בשנים 2014 ו־2015 החלה המב"ם להתמקד בפריקט דיוק הטילים של חזבאללה, לנוכח ניסיונות הציר בהובלת איראן להעביר טילים מדויקים בשלמותם דרך אדמת סוריה. עקב כישלון פעולות איראניות אלה החליטו איראן וחזבאללה להעביר את ייצור הטילים לתוך לבנון עצמה. לקראת סיום כהונת הרמטכ"ל גדי איזנקוט נשמעו בישראל הערכות כי המב"ם אינה עוד מערכה נגד יכולות האויב – נשק שובר שוויון בידי חזבאללה או כוחות שלוחים איראניים בסוריה – אלא מערכה נגד איראן עצמה, ובפרט נגד כוח קודס ומשמרות המהפכה (שלח וולנסי, 2023).

לתקיפות שיוחסו לישראל החלו להתלוות הצהרות מצד בכירים ישראלים, שהודו באחריותה של ישראל לתקיפות אלה. כך למשל הצהיר השר לשיתוף פעולה אזורי צחי הנגבי ביולי 2019, כי "ישראל היא המדינה היחידה שהורגת איראנים כבר שנתיים" (כאן 11, 2019). יתר על כן, המב"ם לא נעצרה במרחב היבשתי, ומשנת 2019 ניהלה ישראל מערכה לסיכול ניסיון איראני לממן את חזבאללה באמצעות מערך הברחות דלק מאיראן לסוריה דרך הים, להעביר אמצעי לחימה בציר הימי ולעקוף את הסנקציות האמריקאיות על תעשיית הנפט שלה. לפי דיווחים בכלי תקשורת מערביים תקפה ישראל מאז 2019 לפחות עשר ספינות שהעבירו נפט ונשק איראניים דרך הים האדום והים התיכון. בתגובה תקפה איראן ספינות בבעלות ישראלית (אלסטר, 2021).

היקף התקיפות במסגרת המב"ם הלך והתרחב עם השנים, ואיתו גברה גם היומרה לשנות את המציאות בעזרת הפעולה הקינטית, ובכלל זה לשנות את מהלכיה האסטרטגיים של איראן. ראיית המב"ם כמערכה להשגת יעדים רחבים יותר שינתה גם את תפיסתה של איראן לגבי האירועים ואת מהלכיה בפועל. ראש אמ"ן אלוף אהרון חלילה הודה במפורש כי "מדינת ישראל הביאה את עצמה להיפוך מהשורות האחוריות לשורה הקדמית של החיכוך עם איראן", וכי התקיפות המיוחסות לישראל על אדמת איראן גרמו לה להתמקד בישראל כאויב מספר אחת שלה (שלח וולנסי, 2023, עמ' 37).

לתפיסת האיום הישראלי הגוברת מצד איראן תרמה ההערכה בטהראן כי ישראל מנסה לכתר אותה באמצעות הרחבת נוכחותה בסמוך לגבולותיה (במפרץ הפרסי, בכורדיסטן העיראקית ובקווקז). שיפור הקשרים בין ישראל לבין שכנותיה של איראן במרכז אסיה, ובפרט אזרבייג'ן וטורקמניסטן, לא נסתר מעיניה של איראן. ההתפתחויות בקווקז, ובעיקר תבוסתה הסופית של ארמניה מול אזרבייג'ן במלחמת גורנו קרבאך בספטמבר 2023, הוסיפו לטרדותיה של איראן מהתגברות השפעתן של ישראל וטורקיה באזור זה והחריפו את המתחות בין טהראן לבאקו, בייחוד על רקע הקשרים האסטרטגיים המתהדקים בין ישראל ואזרבייג'ן והפיכתה של ישראל לאחת מספקיות הנשק המרכזיות שלה (לינדנשטראוס, 2022). איראן רואה בחדירה הישראלית הגוברת לשכנותיה, ובעיקר לאזרבייג'ן ולחבל הכרדי בצפון עיראק, ביטוי לכוונות התקפיות שנועדו להגביר את הפגיעה באינטרסים של איראן ובביטחונה הלאומי, ולמאמץ ישראלי לצמצם את השפעתה האזורית. יתר על כן, איראן סבורה כי השפעתה המזיקה של הנוכחות הישראלית בסמוך לגבולותיה אינה מוגבלת אך ורק למישור הצבאי והביטחוני אלא מסכנת גם אינטרסים איראנים מדיניים וכלכליים (מסעוד ועמיתיו, 2017; נאוהכש ועליפור, 2015). כתוצאה מכך גברה נחישותה של איראן לבסס נוכחות והשפעה בסמוך לגבולות ישראל לצורך שיפור יכולות ההרתעה והתגובה מול ישראל, והיא פועלת לשם כך בעיקר באמצעות רשת השלוחים שלה.

לאחר ההכרעה במלחמת האזרחים בסוריה חתרה איראן להגברת התבססותה הצבאית והאזרחית בסוריה וכן לביסוס נוכחות של שלוחיה, בהם גורמים סוריים מקומיים, יחידות צבא סוריות שנתונות להשפעתה וחזבאללה בסמוך לגבול עם ישראל. איראן לא הסתפקה עוד ביעד מוגבל של הצלת משטר אסד אלא התמקדה בביסוס יכולות צבאיות כבדות משקל הכוללות טילים, רקטות, כלי טיס בלתי מאוישים (כטב"מים), מערכות הגנה אווירית ואמצעי לחימה מתקדמים, שיוכלו לשמש אותה בתרחישי הסלמה עתידית מול ישראל. במקביל לתמיכתה במשטר הסורי חתרה איראן לביסוס תשתית טרור מול ישראל ברמת הגולן. היא עשתה זאת בשנים האחרונות באמצעות גורמים מקומיים שהתבססו ברמת הגולן בשל הוואקום הביטחוני והשלטוני שנוצר בעקבות אובדן השליטה של המשטר הסורי. מוקדי הכוח המקומיים שהיו מעורבים בהקמת התארגנויות טרור נגד ישראל היו פעילי חזבאללה, פעילים דרוזים מקומיים ופעילי ארגון הג'האד האסלאמי הפלסטיני.

איחוד האמירויות בפלסטינים הופכת אותה ל"מטרה לגיטימית וקלה" (גוז'נסקי, 2022, עמ' 3). כחלק ממנימוש האסטרטגיה האיראנית מול ישראל הוחלט בטהראן על הקמת חדר מבצעים משותף שיהיה אחראי לתיאום ולתכנון צבאי, לוגיסטי ומודיעיני כולל בין חמאס והג'האד האסלאמי בעזה, חזבאללה בלבנון, המיליציות הפרואיראניות בסוריה, המיליציות השיעיות בעיראק והחות'ים בתימן (תאבנאכ, 2023).

המלחמה בעזה סיפקה הזדמנות משמעותית ראשונה להעריך את מידת שיתוף הפעולה בין מרכיבי חזית ההתנגדות בהובלת איראן במסגרת תפיסת "התלכדות הזירות" (Azizi, 2023). אין זו הפעם הראשונה שמידת המחויבות ההדדית בין חברי החזית עומדת למבחן. אירועי ההסלמה בגבולות ישראל בפסח 2023, שבמרכזם המתיחות בהר הבית והפעלתן של זירות עזה, לבנון ורמת הגולן על ידי חמאס, נוצלו היטב על ידי איראן ושלוחיה כהזדמנות לקידום תפיסת התלכדות הזירות, שנועדה לשפר את מאזן ההרתעה מול ישראל ואת המענה לישראל באמצעות התלכדות ציר ההתנגדות הפלסטיני, הנשען על חמאס והג'האד האסלאמי, עם הציר איראן-חזבאללה (דקל, 2023; שיין וצימט, 2023). משמעותה של תפיסה זו היא הגברת התיאום המבצעי בין הארגונים הפועלים במסגרת הקואליציה הרופפת של חזית ההתנגדות, בהובלה איראנית ובמעורבות ניכרת של חזבאללה, במטרה לכתר את ישראל מדרום (רצועת עזה), ממזרח (יהודה ושומרון) ומצפון (לבנון וסוריה), לשפר את יכולת ההרתעה של איראן ואת יעילותם של הכוחות האנטי-ישראליים במערכה עתידית נגד ישראל שתכלול את חמאס והג'האד האסלאמי (מרצועת עזה ומיהודה ושומרון), חזבאללה (מלבנון ומדרום סוריה), המיליציות השיעיות העיראקיות והחות'ים מתימן (תסנים, 2023; Vazirian, 2023).

עם זאת, המלחמה בעזה הציבה לראשונה איום משמעותי על עצם שרידותו של חמאס, שהוא אחד ממרכיביה המרכזיים של חזית ההתנגדות, ולפיכך גם מבחן חשוב ראשון ליכולתה של איראן להרתיע באמצעותה את ישראל. אם איראן הופתעה מתזמון מתקפת חמאס ב-7 באוקטובר 2023 או אם לאו, המלחמה בעזה הוכיחה את יכולתו של הציר הפרו-איראני לפעול בסנכרון אסטרטגי תוך חלוקת עבודה בין מרכיביו השונים של הציר והתאמה לנסיבות המלחמה המתפתחות (Azizi, 2023). לאורך המלחמה פעלה איראן בהתאם למדרגות הסלמה, שכללו שילוב חלקי של חזבאללה במערכה, בעיקר נגד מוצבי צה"ל לאורך קו הגבול; עשרות תקיפות מצד מיליציות שיעיות פרו-איראניות בעיראק נגד בסיסים אמריקאיים בסוריה

תשתיות הטרור ברמת הגולן לא נועדו בהכרח להפעלה נגד ישראל בטווח המידי, אלא ליצירת בסיס לנוכחות שלוחיה של איראן במרחב רגיש זה ולשימוש עתידי כמנוף לחץ על ישראל (צימט, 2017).

גם בזירה הפלסטינית ניכרים מאמציה הגוברים של איראן להרחבת השפעתה. בשנים האחרונות הדגישו בכירים איראנים, ובראשם ח'אמנהאי, את הצורך להרחיב את "ההתנגדות הפלסטינית" מרצועת עזה ליהודה ושומרון. ריבוי ההתייחסויות האיראניות למתרחש ביהודה ושומרון בא במקביל לשורת חשיפות ישראליות של פעילות איראנית גוברת בזירה זו, לרבות ניסיונות להקמת תשתיות מודיעיניות איראניות בישראל וביהודה ושומרון, ביסוס תשתיות טרור במסווה של ארגונים אזרחיים והעברת חומרי נפץ באמצעות כטב"מים. ניתן להצביע על שלושה גורמים מרכזיים העומדים בבסיס התגברות מאמציה של איראן להרחבת השפעתה ביהודה ושומרון: עליית המדרגה ברף המתיחות בין איראן לישראל, בייחוד לאור התקיפות המיוחסות לישראל נגד יעדים איראניים בסוריה, בגבול סוריה-עיראק ועל אדמת איראן עצמה; היחלשות הרשות הפלסטינית ומנגנוני הביטחון הפלסטיניים והתגברות גל הטרור ביהודה ושומרון, המספקות לאיראן הזדמנויות חדשות להגברת פעילותה; ומגמת ההתקרבות בין איראן לחמאס לאחר מספר שנים של הרעת היחסים ביניהם, בשל העמדה המסתייגת שנקט חמאס כלפי משטר אסד ותמיכתו בערב הסעודית במערכה הצבאית בתימן (צימט, 2023ב').

בהתאמת האסטרטגיה האיראנית לנסיבות החדשות במזרח התיכון, שנוצרו לאחר חיסול מפקד כוח קודס במשמרות המהפכה קאסם סולימאני בידי ארצות הברית בינואר 2020, הושם דגש מרכזי על הזירה הפלסטינית כחזית מאבק מרכזית של "ציר ההתנגדות". יתר על כן, בראיית איראן, הסכמי אברהם ותהליך הנורמליזציה בין ישראל ומדינות ערב נתפסו כאיום גובר על מעמדה של איראן באזור ויצרו הזדמנות להגברת התיאום בין ארגוני הטרור הפלסטיניים חמאס והג'האד האסלאמי לבין יתר המרכיבים בציר ההתנגדות סביב מאבק נגד האויב המשותף – ישראל. מאמציה של ישראל לבסס חזית אזורית רחבה מול איראן, שתכלול אותה ואת מדינות ערב ה"פרגמטיות", נתפסו כניסיון גובר לבסס נוכחות ישראלית בסמוך לגבולותיה של הרפובליקה האסלאמית. ההסכמים הפכו את הנוכחות הישראלית במפרץ לרשמית וגלויה. מייד לאחר ההכרזה על הסכמי אברהם שיגרו בכירים איראנים איומים מפורשים כלפי איחוד האמירויות. כך למשל עורך היומון השמרני כיהאן, המקורב למנהיג העליון, כתב כי הבגיידה של

ובעיראק, כדי לגבות מארצות הברית מחיר בגין תמיכתה בישראל וכן לזרז את נסיגת הכוחות האמריקאיים מסוריה; ושילוב החות'ים מתימן במערכה נגד ישראל, בעיקר באמצעות שיגורי טילים וכלי טיס בלתי מאוישים לעבר דרום הארץ. העימות הישראלי-איראני, שבסיסו נעוץ בעוינות האידיאולוגית מצד הרפובליקה האסלאמית כלפי המדינה היהודית, הפך אפוא לראשונה למערכה רב-זירתית בין ישראל לציר פרו-איראני המופעל ביעילות על ידי טהראן לקידום יעדיה האסטרטגיים.

תוכנית הגרעין

גם את תוכנית הגרעין האיראנית אין להבין אך ורק בהקשר לישראל. כרוב המרכיבים האחרים של עוצמתה האסטרטגית והצבאית של איראן, ראשיתה של תוכנית הגרעין בתקופת השאה. לאחר המהפכה האסלאמית הוקפא קידומה של התוכנית על פי הוראתו של ח'ומיני, שטען כי האטום הוא מעשה ידיו של השטן. מדינות אירופה וארצות הברית הפסיקו את מתן שירותיהן לביצוע התוכנית, החוזים להקמת כורי הכוח הגרעיניים בוטלו על ידי האיראנים ורוב המהנדסים והטכנאים הגרמנים והצרפתים שעסקו בהקמתם עזבו את איראן. מלחמת איראן-עיראק הניעה את המשטר האסלאמי לחדש את תוכנית הגרעין. ב-1982 הוחל בשיקום הארגון לאנרגיה אטומית ובחידוש פעילותו, בעיקר במגמה לבנות תשתית טכנית ומדעית שתאפשר לאיראן הסתמכות עצמית עתידית בתחום הגרעין (קם, 2004).

ההחלטה על חידוש תוכנית הגרעין התקבלה כמשקל נגד ליכולותיה של עיראק בתחום הנשק להשמדה המונית, ובייחוד על רקע המכה הקשה שספגה איראן במלחמתה עם עיראק. האיראנים הודאגו בעיקר מהעובדה שלעיראק כבר היו אז נשק כימי וביולוגי וטילים שטווח פגיעתם כיסה את טהראן וערים איראניות נוספות, שעיראק כבר השתמשה בנשק כימי ובטילים נגד יעדים באיראן ושהיא נמצאה בדרכה לנשק גרעיני. בהמשך, במקביל להיחלשות עיראק מאז מלחמת המפרץ הראשונה (1991), הונעה חתירתו של המשטר האיראני לנשק גרעיני מהצורך הגובר בעיניו להרתיע את ארצות הברית מהפעלת יכולותיה האסטרטגיות נגדו. למשטר האיראני יש עניין להרתיע גם את ישראל מתקיפת מתקני הגרעין של איראן, ואולם להערכתה של איראן שלישיראן יש נשק גרעיני לא היה ככל הנראה משקל חשוב בהחלטתה לפתח נשק כזה (קם, 2007). בסוף שנות ה-80 השמיעו כמה ממנהיגי איראן שורה של התבטאויות שמהן השתמע כי בתנאים מסוימים עשויה איראן לפתח נשק גרעיני, או לפחות אינה פוסלת אפשרות כזו. באוקטובר 1988 אמר אכבר-האשמי

רפסנג'אני, אז יושב ראש הפרלמנט האיראני ומאוחר יותר נשיא איראן, בנאום בפני לוחמים איראנים כי במהלך המלחמה הובהר היטב שכלי נשק "כימיים, בקטריוולוגיים ורדיוולוגיים" הם בעלי יכולת הכרעה רבה, ולפיכך על איראן לצייד עצמה בכלי נשק אלה לשימוש התקפי והגנתי (קם, 2004). בספטמבר 2006 חשף רפסנג'אני בזיכרונותיו מכתב ששלח ח'ומיני ביולי 1987 לבכירי הצבא האיראני, ובו הסביר מכונן המהפכה את הרקע להחלטתו להסכים להפסקת האש בין איראן לעיראק בתום המלחמה. ח'ומיני ציטט ממכתב ששלח לו ב-23 ביוני 1987 מפקד משמרות המהפכה דאז, מוחסן רזאאי, שבו הודה כי איראן לא תוכל להשיג ניצחון במהלך חמש השנים הקרובות אם לא יועמדו לרשות משמרות המהפכה המשאבים הדרושים, הכוללים בין היתר "יכולת לבנות כמות משמעותית של נשק לייזר וגרעיני" (Fathi, 2006).

הצהרות המרמזות על כוונה איראנית לפתח נשק גרעיני נעלמו כמעט לחלוטין, ככל הנראה מתוך הבנה איראנית כי הן עלולות לגרום להגברת הלחצים עליה. עם זאת, המנהיג ח'אמנהאי לא שינה מעולם את תפיסתו הגורסת כי יכולת סף גרעינית צבאית תספק לאיראן הרתעה יעילה נגד אויביה, ולפיכך היא משמשת תעודת ביטוח הכרחית להמשך שרידותו של המשטר. זאת בייחוד בסביבתה האזורית של איראן הכוללת גם מדינות בעלות יכולות גרעין, לרבות שכנתה פקיסטן, ועל פי פרסומים זרים גם ישראל. ח'אמנהאי גם לא נסוג מעמדתו שלפיה תוכנית הגרעין היא רק תירוץ בידי המערב שנועד ללחוץ על איראן, לבדודה ולהחלישה כדי להכשיר את הקרקע למימוש היעד האסטרטגי המרכזי: שינוי המשטר האסלאמי. בנאום שנשא לציון יום השנה ה-35 למהפכה טען ח'אמנהאי כי ארצות הברית ממשיכה במאמציה לקדם שינוי משטר למהפכה האסלאמית באיראן. "פוליטיקאים אמריקאים טוענים בפני פקידים איראנים שאין בכוונתם לשנות את המשטר באיראן", אמר ח'אמנהאי, "אך הם משקרים. הם לא יהססו אף לא לדקא אחת אם יוכלו להרוס את הבסיס של הרפובליקה האסלאמית" (Aljazeera, 2014).

בכמה הזדמנויות שב ח'אמנהאי על עמדתו שלפיה סוגיית הגרעין היא רק תירוץ למנוע את התקדמותה הטכנולוגית של איראן (אתר מנהיג איראן, 2015). בהזדמנות אחרת הדגיש כי מאמצי המערב להעצים את איום הגרעין האיראני מבוססים על שקר, משום שהמערב חושש מפני איראן אסלאמית ולא מפני איראן גרעינית (Voice of America, 2012). בעיצומו של המשא ומתן בין איראן למערב בנושא הגרעין פרסם האתר הרשמי של המנהיג העליון אינפוגרפיקה תחת

מאמצים שתרמו לעיכוב התוכנית. הסכם הגרעין שנחתם ב־2015 הביא להשהיה זמנית של הפעילות החשאית נגד תוכנית הגרעין, אך זו התחדשה ביתר שאת לאחר פרישת הנשיא טראמפ מהסכם במאי 2018, ובפרט בעקבות החלטת איראן בקיץ 2019 להתחיל בהפרת מחויבויותיה בהסכם (The Iran Primer, 2021). במקביל למערכה נגד פרויקט הגרעין גברו המבצעים החשאיים נגד תשתיות חשובות באיראן, מתקנים צבאיים סודיים ועובדים במתקנים ביטחוניים רגישים (ברגמן, 2022). המערכה החשאית הישראלית נגד פרויקט הגרעין בשנים האחרונות עיכבה אומנם במידה מסוימת את התקדמותו, אך בדיעבד נראה כי עמדה בבסיס החלטתה של טהראן להעלות את רמת העשרת האורניום ל־20 אחוזים בעקבות חיסולו של מדען הגרעין מוחסן פח'ריזאדה בנובמבר 2020, ולאחר מכן ל־60 אחוזים בעקבות הפיצוץ במתקן ההעשרה בנתנז באפריל 2021 (Ynet, 2021). למלחמה בעזה עשויות להיות השלכות גם על אסטרטגיית הגרעין האיראנית. בתום המלחמה תצטרך איראן לשאול את עצמה אם נשמרה יכולתה להבטיח את האינטרסים הביטחוניים החיוניים שלה באמצעות רשת השלוחים שטווחה במשך שנים. אם התשובה לכך תהיה שלילית, היא עלולה לבחון מחדש גם את אסטרטגיית הגרעין שלה. תחושת איום גוברת עשויה לחולל שינוי באסטרטגיית הגרעין, בהתבסס על ההערכה שהיא אינה יכולה עוד להסתמך רק על שלוחיה או להסתפק בסף הגרעין על מנת להרתיע את אויביה. איראן כבר שינתה את אסטרטגיית הגרעין שלה בעבר ועלולה לעשות זאת שוב.

הקו ההסברתי שנוקטים מנהיגי איראן ממשיך להדגיש את אופייה האזרחי וההגנתי של תוכנית הגרעין האיראנית. בכירים איראנים שבו והצהירו כי איראן אינה מפתחת נשק גרעיני ולעולם לא תנסה לפתחו, משום שאינה מאמינה בתועלת שבו ומכיוון שבעיני מנהיגי איראן הנשק הגרעיני אסור מבחינה הלכתית.

הזירה הפנימית

הרצון להבטיח את שרידות המשטר מפני איומים מבית ומחוץ הוא אחד מיעדיה העל של הרפובליקה האסלאמית, המעצבים את תפיסת הביטחון הלאומי שלה. אף כי מאז התייצבות המשטר האסלאמי בראשית שנות ה־80 של המאה ה־20 לא ניצב איום של ממש על עצם שרידותו, הרי בשני העשורים האחרונים ניצבת הרפובליקה האסלאמית בפני משבר לגיטימציה חמור. במקביל למצוקות החברתיות והכלכליות באיראן מתרחב

הכותרת: "הגרעין הוא תירוץ". האינפוגרפיקה הציגה תשעה גפרורים המסמלים טענות שמעלה המערב נגד איראן בסוגיות שונות, כמו היחס לישראל, התמיכה במחנה ההתנגדות באזור, תוכנית הטילים האיראנית וזכויות האדם באיראן. הטענות האלה עתידות – לדעת המשטר האיראני – לשמש את מדינות המערב להצדקת מדיניותן העוינת כלפי הרפובליקה האסלאמית, גם אם תיפתר סוגיית הגרעין (אתר מנהיגי איראן, 2014). הסכמתו של מנהיג לוב לשעבר מועמר קדאפי לפרק את תוכנית הגרעין של ארצו ב־2003, שלא מנעה בסופו של דבר את הפלתו בסיוע מדינות המערב, היא לדברי ח'אמנהאי עדות לצדקת דרכה של איראן המסרבת להיכנע לדרישות המערב בתמורה להטבות המערביות, המשולות ל"סוכריה על מקל לילדים" (Pomeroy, 2011). גם הפער בין החסינות שממנה נהנית קוראיה הצפונית הגרעינית לבין גורלו של סדאם חוסיין, שלא החזיק נשק כזה, נתפס בעיני איראן כהוכחה למידת חיוניותו של נשק גרעיני (ליטבק, 2023).

הקו ההסברתי שנוקטים מנהיגי איראן ממשיך להדגיש את אופייה האזרחי וההגנתי של תוכנית הגרעין האיראנית. בכירים איראנים שבו והצהירו כי איראן אינה מפתחת נשק גרעיני ולעולם לא תנסה לפתחו, משום שאינה מאמינה בתועלת שבו ומכיוון שבעיני מנהיגי איראן הנשק הגרעיני אסור מבחינה הלכתית. ניכר עם זאת כי היא מתייחסת ברצינות לאיומים מצד ישראל לתקוף את מתקני הגרעין שלה, כדי למנוע ממנה להפוך למדינה בעלת יכולות גרעין צבאיות. גם אם אין בהכרח באיומים אלה כדי לחולל שינוי באסטרטגיית הגרעינית של איראן, שטרם החליטה לפרוץ קדימה לנשק גרעיני, הרי הם מגבירים את תחושת האיום מצד איראן ועלולים להוביל לשינוי במדיניותה כדי להשיג איזון אסטרטגי גרעיני מול ישראל.

יתר על כן, פעילות הסיכול החשאי המיוחסת לישראל תרמה בשנים האחרונות להאצת תוכנית הגרעין. המאמץ הישראלי נגד הגרעין האיראני נותר עד סוף העשור הראשון של המאה ה־21 מוגבל יחסית, חרף ההתקדמות הניכרת שעשתה איראן בתחום הגרעין ובתוכנית הטילים הבליסטיים שלה. ישראל התמקדה במאמץ לרתום את מדינות אירופה ואת ארצות הברית לפעול נגד הגרעין האיראני, ולקראת סוף העשור התקיים בניין כוח שנועד לאפשר לצה"ל לפעול באיראן. ב־2010 החלה ישראל להגביר את מאמצי המניעה שלה נגד תוכנית הגרעין על בסיס מבצעים חשאיים שחלקם זכו לתהודה תקשורתית, ובהם תקיפת הסייבר באמצעות תולעת המחשב סטקסנט (Stuxnet) ב־2010 וחיסול מדענים המעורבים בפרויקט הגרעין בשנים 2010–2012 –

טענות דומות הועלו גם בעקבות גלי מחאה קודמים. בראשית ינואר 2018 האשים ח'אמנהאי את אויביה של איראן, ובראשם ארצות הברית וישראל, כי הם משתמשים באמצעים שונים, לרבות מימון, נשק וסוכני מודיעין כדי לתמוך בהפגנות המחאה שפרצו ברחבי המדינה בשלהי 2017 (Iran's Leader website, 2018). בדצמבר 2009 האשים נשיא איראן לשעבר מחמוד אחמדינז'אד את ארצות הברית וישראל באחריות להפגנות הסוערות של תומכי האופוזיציה ("התנועה הירוקה"), שפרצו בעקבות הטענות לזיוף תוצאות הבחירות לנשיאות בקיץ אותה שנה. "הציונים והאמריקאים הם שהורו על נשף המסכות המבחיל הזה", הצהיר אחמדינז'אד (Ha'aretz, 2009). הפניית אצבע מאשימה כלפי גורמים זרים כאחרים הראשיים למחאות פנימיות אינה מאפיינת רק את הרפובליקה האסלאמית, וגם באיראן התופעה אינה חדשה. גם השאה מוחמד רזא פהלוי תלה בגורמים זרים את האחריות להתגברות ההתנגדות הפנימית למשטרו (צימט, 2023).

בראית ההנהגה האיראנית ארצות הברית עודנה נתפסת במידה רבה כגורם המרכזי העומד מאחורי המאמצים לקידום שינוי משטר באיראן. המנהיג ח'אמנהאי שב והצהיר בהזדמנויות רבות כי הממשל האמריקאי חותר להפיל את המשטר האיראני באמצעות תמיכה במתנגדיו מבית ומחוץ, וכן בהפעלת לחצים מדיניים, כלכליים וצבאיים על איראן. יתר על כן, במשך שנים טענו מנהיגי איראן כי ארצות הברית עושה שימוש בעוצמה רכה במאמציה להרחיק את הצעירים האיראנים מהאידיאולוגיה המהפכנית, לערער את בסיס התמיכה העממית במשטר ולפגוע בלכידות החברתית של הרפובליקה האסלאמית (Eisenstadt, 2015).

ואולם ישראל תופסת בשנים האחרונות מקום מרכזי יותר מבעבר בתפיסה האיראנית ביחס לאיומים הנשקפים ליציבות המשטר. אף כי גם בעבר האשימו שלטונות איראן את שירותי הביון של ישראל לערער את היציבות הפנימית במדינה, הרי פעילותה החשאית הגוברת של ישראל כנגד הרפובליקה האסלאמית, ובכלל זה פעולות שיוחסו לה בתוך איראן, חיזקה את תפיסתה כשחקנית הממלאת תפקיד מרכזי במאמצים לשינוי המשטר האסלאמי. מראשית העשור הנוכחי ישראל לא הסתפקה עוד בתקיפות בסוריה, שמספרן הלך וגדל, ובמערכה חשאית נגד פרויקט הגרעין האיראני, אלא ביצעה תקיפות קינטיות ופעולות סייבר נגד יעדים באיראן, שחלקן לא היו קשורות לתוכנית הגרעין ואף לא בהכרח להתעצמותה הצבאית של איראן. אלה שיקפו שינוי גישה אסטרטגי, שנועד "לחתוך לא רק את זרועות התמנון, אלא את הראש עצמו" (כהנא, 2022). כך למשל, במאי 2022

הפער בין מוסדות המשטר לציבור האיראני, ובייחוד הדור הצעיר. על רקע כישלונם המתמשך של המשטר במתן מענה לדרישות הציבור ולמצוקותיו, החריפה לאורך השנים הביקורת כנגד שלטונות הרפובליקה האסלאמית, פחת אמון הציבור במוסדות המדינה וגברה תחושת הייאוש (צימט, 2022). מגמות אלה ניכרו היטב בהפגנות המחאה באיראן בעשורים האחרונים והגיעו לשיאן בגל המחאות שפרץ במחצית ספטמבר 2022, בעקבות מותה של הצעירה מהסא אמיני לאחר מעצרה בידי 'משטרת הצניעות'. בשונה מגלי המחאה שפרצו באיראן בשנים האחרונות והתמקדו בדרישה לשיפור כלכלי, לבשה מחאת 2022 אופי פוליטי ואנטי-ממסדי מובהק. המפגינים לא הסתפקו בדרישה לביטול חובת הרעלה, להפסקת פעילותה של משטרת הצניעות או אף להרחבת חירויות הפרט, אלא ערערו על הסדר הפוליטי הנוכחי (צימט, 2022).

אף כי גם בעבר האשימו שלטונות איראן את שירותי הביון של ישראל בניסיון לערער את היציבות הפנימית במדינה, הרי פעילותה החשאית הגוברת של ישראל כנגד הרפובליקה האסלאמית, ובכלל זה פעולות שיוחסו לה בתוך איראן, חיזקה את תפיסתה כשחקנית הממלאת תפקיד מרכזי במאמצים לשינוי המשטר האסלאמי.

תהליכי השינוי החברתי אינם נעלמים מעיני המשטר, המודע לפער המתרחב בין הציבור למוסדות השלטון ומכיר בצורך לספק לו מענה, אף על פי שקיימים חילוקי דעות בצמרת השלטון לגבי הפתרונות הדרושים. ואולם בדומה למשטרים אוטוריטריים אחרים הוא מעדיף להפנות את האחריות לאתגרים הפנימיים לעבר אויבים חיצוניים – אמיתיים או מדומיינים. על רקע התגברות המחאות באיראן שב מנהיגי איראן והאשים את המערב בתמיכה במחאות. בראשית אוקטובר 2022, ימים ספורים לאחר פרוץ גל המחאות האחרון, הצהיר מנהיגי איראן עלי ח'אמנהאי כי ארצות הברית וישראל עומדות מאחורי המהומות שתוכננו, לדבריו, בידי שירותי המודיעין האמריקאיים והישראליים בסיוע "כמה בוגדים איראנים בחו"ל" (Iran's Leader website, 2022). בנאומו לרגל ראש השנה האיראנית (נורוז) ב־21 במרס 2023 טען ח'אמנהאי כי נשיא ארצות הברית ומנהיגי כמה ממדינות אירופה תמכו במהומות באופן מוצהר, ולא הסתפקו בתמיכה רטורית אלא אף העניקו למפגינים סיוע כספי וביטחוני כדי להחליש את הרפובליקה האסלאמית (אתר מנהיגי איראן, 2023).

ממדינות האזור בהשתתפות נציגים מארצות הברית, מישראל ומבריטניה, הוחלט שהצי החמישי האמריקאי יחמש את הקבוצות הבדלניות הכורדיות-איראניות, יספק תמיכה מודיעינית לארגון האופוזיציה האיראני מוג'האדין ח'לק כדי לאתר יעדים בעלי חשיבות בתוך איראן ויפעיל קבוצות אנטי־מהפכניות לביצוע פעולות חשאיות בשטחה. לדבריו, פגישות עיתיות של שירותי המודיעין של ישראל ואיחוד האמירויות התקיימו במדינה ערבית כדי לתמוך במהומות באיראן (Iran's Leader, website, 2023).

נוסף על כך ביטאה התקשורת האיראנית עניין מיוחד בשימוש מצד ישראל באמצעים של עוצמה רכה במאמציה לערער את בסיס התמיכה העממית במשטר ולקרוא תיגר על יציבותו. זאת בין היתר באמצעות תמיכה בכלי תקשורת איראניים גולים, בראשם ערוץ הטלוויזיה איראן אינטרנשיונל הפועל מלונדון ונתמך, לטענת איראן, כספית ולוגיסטית בידי ישראל (תסנים, 2023ב).

ישראל אינה מסתירה בשנים האחרונות את כוונותיה לערער את היציבות השלטונית באיראן. כך למשל אישר גורם מדיני בכיר באוקטובר 2021 כי במערכת הביטחון גיבשו תפיסה שלפיה לחץ מצד הציבור באיראן, שאינו נוטה לקבל בהבנה פגיעה באורחות חייו, עשוי להשפיע על הממשל האיראני בנושא הגרעין.

סיכום ומשמעויות

העיונות כלפי ישראל מצד הרפובליקה האסלאמית נותרה עד היום אחת מאבני היסוד במדיניות החוץ האיראנית. גם העמדה העקרונית השוללת כל אפשרות לנרמול היחסים עם ארצות הברית נותרה בעינה. בעבור ח'אמנהאי ארצות הברית היא מקור כל הרע בעולם והאחראית למדיניות האנטי־איראנית באזור וברחבי העולם. עם זאת, בעוד שהעיונות האיראנית כלפי ארצות הברית נובעת בראש ובראשונה ממדיניותה, הרי איבתה כלפי ישראל נעוצה בעצם קיומה. ח'אמנהאי עצמו הסביר בעבר כי אם תשנה ארצות הברית את מדיניותה, תכבד את זכויותיו של העם האיראני, תחדל מהתערבותה בענייניה הפנימיים של איראן ותפגין כלפיה כבוד הדדי, טהראן תהיה מוכנה להידבר עימה (Al-Monitor, 2013). בשונה מכך הבהירו בכירים איראנים כי איראן לעולם לא תסכים להכיר בישראל, וכי הדרך היחידה לפתרון המשבר במזרח התיכון היא להרוס את "המשטר הציוני", שהוא שורש המשבר והסיבה לקיומו (ליטבק, 2004). אף על פי כן, לא ניתן להתעלם מהשפעתה הבולטת של מדיניות ישראל על האופן שבו היא נתפסת כאיום מצד

חוסל לאור היום קצין בכיר בכוח קודס של משמרות המהפכה בידי מתנקשים על אופנוע בטהראן. במקביל הכריזו משמרות המהפכה על חשיפת רשת הקשורה לשירות המודיעין הישראלי. דובר משמרות המהפכה רמזאן שריף הודה כי איראן מתמודדת עם פעילות שמיוחסת לישראל בשטחה, לרבות ריגול והתנקשויות (איסרוביץ ולבר, 2022). המערכה בין ישראל לאיראן התרחבה בשנים האחרונות גם למרחב הסייבר, תוך תקיפה הדדית של תשתיות אזרחיות חיוניות. בין היתר ביצעה ישראל במאי 2020 מתקפת סייבר בנמל איראני בבנדר עבאס שבדרום איראן, כתגובה למתקפת סייבר איראנית נגד תשתיות מים וביוב בישראל (אבן וסימן טוב, 2020).

ישראל אינה מסתירה בשנים האחרונות את כוונותיה לערער את היציבות השלטונית באיראן. כך למשל אישר גורם מדיני בכיר באוקטובר 2021 כי במערכת הביטחון גיבשו תפיסה שלפיה לחץ מצד הציבור באיראן, שאינו נוטה לקבל בהבנה פגיעה באורחות חייו, עשוי להשפיע על הממשל האיראני בנושא הגרעין. הדברים נאמרו על רקע מתקפת סייבר שגרמה לתקלות ולשיבושים באספקת הדלק במדינה. התורים לדלק, טען אותו גורם, יגרמו ל"צפונבונים" בטהראן ללחוץ על המשטר לסגת מתוכנית הגרעין (ליס, 2021). באפריל 2023, חודשים ספורים לאחר פרוץ גל המחאות באיראן, ביקר בישראל רזא פהלוי, בנו של השאה המודח, בהזמנת שרת המודיעין גילה גמליאל. גם ביקור זה נתפס כביטוי לכוונותיה של ישראל לסייע לאופוזיציה האיראנית הגולה במאמציה להפיל את המשטר.

ניתן למצוא ביטוי להתייחסות האיראנית לישראל כאל איום גובר על יציבות המשטר בריאיון נרחב שהעניק ראש ארגון המודיעין במשמרות המהפכה, מוחמד כאזמי, ביוני 2023 לאתר הרשמי של מנהיג איראן. כאזמי התייחס לתפקיד הפעיל שמילאו לדבריו שירותי המודיעין של קרוב לעשרים מדינות, בהן ארצות הברית, ישראל, ערב הסעודית, איחוד האמירויות, בריטניה, צרפת, גרמניה, קנדה ובחריין, בגל המחאות של 2022. הוא הרחיב בעיקר בנוגע למעורבותן של ארצות הברית וישראל בתמיכה בהפגנות. לטענתו הממשל האמריקאי תמך במחאות באמצעות ניהול מערכה תודעתית, עידוד שביתות ואספקת אמצעי לחימה לקבוצות אופוזיציה הפועלות בסמוך לגבולותיה של איראן. הוא האשים את שירותי המודיעין הישראליים כי יזמו הקמת קרן במימון ארצות הברית ומדינות נוספות לשם תמיכה בשובתים ובמפגינים, ושיתפו פעולה עם המודיעין האמריקאי בתמיכה ב"קבוצות טרוריסטיות" אנטי־איראניות. כאזמי ציין כי בפגישות שהתקיימו באחת

ההנהגה האיראנית, ועל עיצובה ומימושה של האסטרטגיה האיראנית כלפי ישראל. שורשי העוינות האיראנית כלפי ישראל טמונים בהגותו של מחולל המהפכה האסלאמית ח'ומיני. ואולם תפיסתה האסטרטגית של איראן ביחס לאוימים הנשקפים לביטחונה הלאומי הן מבית והן מחוץ לא התבססה במשך שנים על העימות עם ישראל. ככל שהעימות בין שתי המדינות החרף והפך ישיר יותר וככל שהחיכוך ביניהן גבר, התעצמה תחושת האיום של איראן. המערכה הישראלית נגד תוכנית הגרעין, המב"ם בסוריה, הרחבת הפעילות הישראלית נגד איראן לזירות ולמרחבים נוספים, ובכלל זה הזירה הימית והסייבר, ויישום תפיסת "ראש הנחש" הגורסת כי יש להכות את איראן בביתה שלה – כל אלה חידדו בראיית טהראן את הצורך בשיפור המענה ללחצים הגוברים מצד ישראל. זאת באמצעות המשך הישענות על ארגונים שלוחים, פיתוח יכולות צבאיות משופרות, הגברת נוכחותה וביסוס תשתיות צבאיות בסמוך לגבולות ישראל ופיגועי נקמה בישראלים וביהודים בחו"ל.

אף כי ישראל לא הייתה הגורם היחידי או אף המרכזי שתרם לפיתוח תפיסות אסטרטגיות איראניות כדוגמת השימוש בשלוחים, הפעלת כלים א-סימטריים, "ההגנה קדימה" ו"העומק האסטרטגי", היא הפכה עם השנים לגורם מאיץ ומדרבן להפעלתן בידי איראן כלפיה. בראיית ההנהגה בטהראן ישראל היא הגורם התוקפן החותר לשנות את כללי המשחק ואת מאזן ההרתעה, ואילו איראן הגורם המגיב המחויב לספק מענה לתוקפנות זו. יתר על כן, אם בעבר נתפסה ישראל במידה רבה כשותפה זוטרה של ארצות הברית במאמציה להחליש את הרפובליקה האסלאמית, הרי בשנים האחרונות היא נתפסת כשותפה מרכזית – ולעיתים אף מובילה – במערכה המנוהלת נגד איראן בזירה הפנימית, האזורית והבינלאומית. בעקבות תהליכים אלה הפך העימות הישראלי-איראני מסכסוך הנובע בעיקר מהתפיסה האידיאולוגית המהפכנית של הרפובליקה האסלאמית לסכסוך המושפע במידה גוברת גם משיקולים של אינטרסים לאומיים וביטחוניים לאומיים. אין משמעות הדבר שישראל צריכה להתעלם מהסכנות שבאיומים האיראני ולאמץ גישה פסיבית מולן. עם זאת, כל דיון באסטרטגיה הישראלית הרצויה מול איראן מחייב הכרה בעובדה כי בפעולות הננקטות מצד ישראל יש כדי להגביר אף יותר את החיכוך עם איראן ולדרבנה להאיץ את מאמציה ההתקפיים כלפי ישראל – הן בזירה האזורית והן בהקשר הגרעיני. איראן הייתה ונתורה כוח אזורי כבד משקל ואין היא צפויה לחדול ממאמציה לביסוס השפעתה האזורית, הנתפסת בעיניה כחיונית למימוש האינטרסים הלאומיים שלה, או מחתירתה לאופציה גרעינית צבאית, המהווה תעודת

ביטוח לשרידות המשטר. על ישראל להכיר במציאות זו ולהגדיר מחדש את האינטרסים הביטחוניים החיוניים מבחינתה אל מול איראן. הגדרה כזו צריכה להתבסס על יעדים ריאליים ובני השגה תוך שאיפה להימנע ככל האפשר מהגברת החיכוך בין שתי המדינות, שמעצים עוד יותר את מעגל הקסמים של הסלמה מתמשכת. הידברות – ועל אחת כמה וכמה השלמה – בין ישראל לאיראן אינה עומדת בשלב זה על הפרק, וספק רב אם תהיה נכונות מצד הרפובליקה האסלאמית לקיים ערוצי הידברות כלשהם (ישירים או אף עקיפים) עם ישראל כל עוד לא חל שינוי מהותי בהנהגה האיראנית ובתפיסת עולמה, השוללת את עצם קיומה של ישראל. גם לכתו של המנהיג ח'אמנהאי אינה צפויה בהכרח לשנות את עמדתה הבסיסית של הרפובליקה האסלאמית כלפי ישראל. האליטה הפוליטית הנוכחית באיראן מזוהה במידה רבה עם הזרם השמרני. רבים מיוצאי משמרות המהפכה המשולבים בה, בעיקר מקרב בוגרי מלחמת איראן-עיראק, גדלו באיראן ולא נחשפו כמעט לחינוך ולהשפעה מערביים. בתחום מדיניות החוץ הם מאמצים לעיתים קרובות גישה ניצית, לאומנית ומתריסה כלפי המערב, על בסיס השקפת עולם הגורסת כי המערב נמצא בתהליכי שקיעה, וכי על איראן לנקוט מדיניות תקיפה בחתירתה להשפעה אזורית ואף לעוצמה בינלאומית (Alfoneh, 2012). עמדה זו עשויה להשפיע על מדיניות איראן בסוגיות חוץ מרכזיות, בהן תוכנית הגרעין, השאיפות האיראניות באזור וגישתה כלפי ארצות הברית ובעלות בריתה בעולם הערבי וכלפי ישראל. במציאות זו טוב תעשה ישראל אם תבחן מחדש את ההתכתשות האלימה בינה לבין איראן היא גזרת גורל, או שניתן לעצור את מסלול ההתנגשות שיש לישראל תפקיד מרכזי בסלילתו.

מטבע הדברים, בחינה מחודשת של האסטרטגיה הישראלית מול איראן תצטרך להביא בחשבון גם את השלכות המלחמה בעזה. המלחמה היא בבחינת רעידת אדמה אזורית שהשלכותיה לא יפסחו גם על איראן. אף כי אין עדות למעורבות איראנית ישירה במתקפת ה-7 באוקטובר, הרפובליקה האסלאמית תידרש להעריך בשבועות ובחודשים הקרובים אם המלחמה עשויה לשנות את מאזן הכוחות במזרח התיכון ולחייב אותה לשנות בהתאם את מדיניות החוץ שלה (Zimmt, 2023). ישראל מצידה תידרש לבחון לא רק כיצד ניתן לגבות מאיראן מחירים גבוהים יותר בשל מדיניותה כלפיה אלא גם כיצד לעצב מציאות אסטרטגית חדשה, שתספק לאיראן הרבה פחות הזדמנויות לביסוס השפעתה בסמוך לגבולות ישראל.

מקורות

אבנ, ש' וסימן טוב, ד' (2020, 2 ביוני). **מלחמת הסייבר בין ישראל לאיראן עולה מדרגה**. מבט על, גיליון 1328, המכון למחקרי ביטחון לאומי. <https://tinyurl.com/4fk2h2rb>

איסרוביץ, ח' ולב רם, ט' (2022, 22 במאי). "פעל גם בסוריה": בכיר בכוח קודס האיראני חוסל לאור יום בטהרן. **מעריב**. <https://tinyurl.com/mr2mfxdb>

איראן (2023, 16 באוקטובר), **אמיר עבדאללהיאן: זמאן דר ע'זה רו בה פאיאן אסת/נתניהו באיד מתוקף שוד** [אמיר עבדאללהיאן: הזמן בעזה אוזל בעזה/צריך להפסיק את נתניהו]. <https://tinyurl.com/2drwnr6j>

אל"ם ט' ואל"ם ר' (2023), תפיסת העליונות בתחרות האסטרטגית בין ישראל ובין איראן, **בין הקטבים**, 39, 11-20. <http://tinyurl.com/ya2tpch9>

אלסטר, ג' (2021, 26 במארס). **טילים ופעולות קומנדו: המערכה הימית בין ישראל לאיראן על סף הסלמה**. וואלה! <https://tinyurl.com/3bpnkur3>

אתר מנהיג איראן (2014, 13 בפברואר). **הסתה'אי בהאנה אסת** [הגרעין הוא תירוצ]. <https://tinyurl.com/28strn2w>

אתר מנהיג איראן (2015, 1 בספטמבר). **ביאנאת צריח ושפאף רהבר אנקלאב דר בארה מד'אכראת הסתה'אי** [ההצהרות הברורות והכנות של מנהיג המהפכה בנוגע לשיחות הגרעין]. <https://tinyurl.com/y2z8cqv2>

אתר מנהיג איראן (2023, 19 ביוני). **תחליל תפצילי ראיס סאזמאן אטלאעאת ספאה אז ג'נג תרכיבי דשמן דר אע'תשאשאת פאא'יז 1401** [ניתוח מפורט של ראש ארגון המודיעין של משמרות המהפכה בנוגע למלחמה המשולבת של האויב במהומות סתיו 1401 (2022)]. <https://tinyurl.com/3w6sdf3>

באקרי מ', אמיד ע' ויזדאני ע' (2021). תאט'יר מחור מקומות בר עמק אסתראת'ז'יק ג'מהורי אסלאמי איראן [השפעת ציר ההתנגדות על העומק האסטרטגי של הרפובליקה האסלאמית של איראן]. **מטאלעאת סיאסי ג'האן אסלאם**, 10(2). <https://tinyurl.com/4fs743py>

ברגמן, ר' (2022, 6 ביוני). **"אצבע בעין"? המטרה של הקמפיין נגד איראן - ודרישתה לנקמה | פרשנות**. Ynet. <https://tinyurl.com/mr268b6w>

גוזנסקי, י' (2022, 9 בפברואר). **בין הסכמי אברהם למלחמה בתימן: איחוד האמירויות והאיום האיראני**. מבט על, גיליון 1553, המכון למחקרי ביטחון לאומי. <https://tinyurl.com/4s9yww22>

דקל, א' (2023, 16 באפריל). **התלכדות ציר ההתנגדות הפלסטינית וציר ההתנגדות של איראן-חזבאללה**. מבט על, גיליון 1709, המכון למחקרי ביטחון לאומי. <https://tinyurl.com/5n86hhsa>

וזיריאן, א"ח ושריעתי, ש' (2021). ראהברדי דפאע אפנדי דר חצ'ורי ברונמרזיי איראן דר עמאן וסוריה [אסטרטגיית ההגנה בנוכחותה של איראן מעבר לגבולותיה בעומאן ובסוריה]. **פז'והשאנמה'י איראני'י סיאסתי בינאלמלל**, 10(1). <https://tinyurl.com/hx3znrdw>

זמיר, א' (2022). **המערכה האזורית נגד איראן על השליטה במזרח התיכון**. The Washington Institute for Near East Policy. <https://tinyurl.com/3m67jtrc>

חיימיני, א' (2023). אין מוצא? - על עלייתה ודעיכתה של האסטרטגיה הצבאית של ישראל להתמודדות עם איראן. **בין הקטבים**, 39, 79-95. <http://tinyurl.com/ya2tpch9>

כאן 11 (2019, 21 ביולי). **הנגבי: "אנחנו המדינה היחידה שהורגת איראנים כבר שנהיים"**. <https://tinyurl.com/9u8vpp4n>

כהנא, א' (2022, 27 במאי). גודעים את ראש הנחש האיראני. **ישראל היום**. <https://tinyurl.com/5xmyjxya>

הצלחת איראן בקידום יעדיה המדיניים באזור תלויה במידה רבה בתוצאות המערכה בעזה. כישלון ישראלי בנטרול יכולותיו השלטוניות והצבאיות של חמאס וגלישה לסיטואציה של אנרכיה ממושכת ברצועת עזה עשויים לסייע לאיראן לשמר את השפעתה ולבלום את חידוש תהליך ההסדרה באזור. לעומת זאת, סילוק חמאס מעמדת השלטון תוך שלילת יכולותיו הצבאיות, כינון ממשל מעבר עד לקידום הסדרה פוליטית, תחילת שיקום עזה במעורבות קואליציה ערבית ובינלאומית וחידוש המגעים לנורמליזציה ישראלית-ערבית עשויים להוביל לעיצוב מציאות מדינית חדשה, שעשויה לצמצם את השפעת הציר הפרו-איראני ולערער את מעמדה האזורי של איראן.

יכולתה של איראן לבסס את מעורבותה והשפעתה באזור נובעת במידה רבה מתנאים של חוסר יציבות ולחיימה. תהליכי הסדרה מדינית והפגת מתיחויות, ובכלל זה בזירה הפלסטינית, עשויים להגביל במידה רבה את יכולתה לנצל את המצב המשברי כהזדמנות להעמקת השפעתה. זאת ועוד, הגבלת מעורבותה של איראן באזור מותנית במידה רבה ביכולת לספק למדינות שבהן היא פועלת חלופות להשפעתה בתחומים שונים, בהם התחום הכלכלי. חלופות כאלה, למשל מצד מדינות המערב או מדינות המפרץ, לא יובילו בהכרח להפסקת פעילותה של איראן במרחב הערבי, ובפרט בסוריה ובעיראק. ואולם הן חיוניות על מנת לספק להנהגות הערביות מרחב גמישות רב יותר ויכולת לאזן במידת מה בין ההשפעה האיראנית להשפעות חלופיות. אין די במקלות ובגזרים בהתמודדות עם מאמצי ההתבססות האיראנית באזור, אלא יש צורך בצמצום הגורמים המאפשרים לאיראן להמשיך לבסס את השפעתה האזורית בזירות השונות. ברור כבר עתה כי במערכה מול איראן ביום שאחרי המלחמה לא תוכל ישראל לפעול לבדה, והיא תצטרך לשתף פעולה הן עם ארצות הברית והן עם מדינות ערב המתונות במאמצים לפעול נגד האיום האיראני, על מרכיביו השונים.

ד"ר רז צימט הוא מומחה לאיראן במכון למחקרי ביטחון לאומי ובמרכז אליאנס ללימודים איראניים באוניברסיטת תל אביב. בעל תואר שני ושלישי בהיסטוריה של המזרח התיכון מטעם אוניברסיטת תל אביב ותואר ראשון בהיסטוריה של האסלאם והמזרח התיכון מטעם האוניברסיטה העברית בירושלים. ד"ר צימט שירת יותר משני עשורים באגף המודיעין. הוא כתב עשרות מאמרים ופרשנויות בתחומי מחקר, מרצה בפורומים אקדמיים וציבוריים שונים ומספק פרשנויות בתחום האיראני עבור אמצעי תקשורת בארץ ובחו"ל. razz@inss.org.il

רינובויץ, א' (2023, 23 באוקטובר). מלחמת איראן-ישראל הראשונה. [הארץ](https://tinyurl.com/mv6f9a6n).
 שיון, ס' וצימט, ר' (2023, 18 באפריל). מתקפת פיוס איראנית כלפי מדינות ערב ואימונים גוברים מול ישראל. מבט על, גיליון 1711, המכון למחקרי ביטחון לאומי. <https://tinyurl.com/4puvxnzy>
 שלח, ע' וולנסקי, כ' (2023, יולי 2023). המב"ם על פרשת דרכים: המערכה בין המלחמות 2013-2023 - מה הלאה? מזכר 225, המכון למחקרי ביטחון לאומי. <https://tinyurl.com/mr25e5mt>
 שמס, מ' (1998), תהיידאת נט'אמי-אמניתי אסראא'יל עליה ג'מהורי אסלאמי איראן [האימונים הצבאיים ביטחוניים של ישראל נגד הרפובליקה האסלאמית של איראן], מטאלעאת ראהברדי, 2. <https://tinyurl.com/ycxx6fx7>
 תאבנאכ (2016, 1 באוקטובר). ברח'י מסאולאן דצ'אר ח'טאי מחאסבאתי שדהאנד [חלק מהבכירים שגו בשיקולים שלהם]. <https://tinyurl.com/4rnpp5w8>
 תאבנאכ (2023, 29 באוקטובר). אתאק עמליאת משתרכ וגרוהא'י מקאומת איג'אד שד [הוקם חדר מבצעים משותף בין איראן לקבוצות ההתנגדות]. <https://tinyurl.com/53ppyjpa>
 תסנים (2023, 8 באפריל). אסתראת'י וחדת מיאדין וג'בההא'י מקאומת דר בראבר אשע'אלגרי [אסטרטגיית אחדות הזירות וחזיתות ההתנגדות נגד הכיבוש]. <https://tinyurl.com/352fzujq>
 תסנים (2023, 25 באוקטובר). אז ראדין אסראא'יל תא אינתרנשנאל, סתאד פרופאגאנדא'י רז'ים צהיוניסתי עליה איראן [מקול ישראל לאינטרנשיונל, מטה התעמולה של המשטר הציוני נגד איראן]. <https://tinyurl.com/yc5vtadx>
 Ynet (2021, 14 באפריל). איראן: העשרת אורניום ל-60% - תשובה לטרור של ישראל. <https://tinyurl.com/3ynr9b9c>

Ahmadian, H. & Mohseni, P. (2019). Iran's Syria strategy: The evolution of deterrence. *International Affairs*, 95(2), 341-364. <https://tinyurl.com/4d5s9n39>
 Akbar, A. (2021). Iran's regional influence in light of its security concerns. *Middle East Policy*, 28(3-4), 186-202. <https://tinyurl.com/3vbs3cm4>
 Akbarzadeh, Sh., Gourlay, W. & Ehteshami, A. (2023). Iranian proxies in the Syrian conflict: Tehran's 'forward-defence' in action. *Journal of Strategic Studies*, 46(3), 683-706. <https://tinyurl.com/ycyeezmd>
 Alfoneh, A. (2012, March). *Generational change in the Iranian Revolutionary Guards Corps Quds Force: Brigadier General Iraj Masjedi*. American Enterprise Institute for Public Policy Research. <https://tinyurl.com/mva87s76>
 Azizi, H. (2021). The concept of "Forward Defence": How Hhas the Syrian crisis shaped the evolution of Iran's military strategy? The Geneva Centre for Security Policy (GCSP). <https://tinyurl.com/2p8ds8fv>
 Azizi, H. (2023, November 16). *How Iran and its allies hope to save Hamas*. War on the Rocks. <https://tinyurl.com/mr3um3b5>
 Al-Monitor (2013, March 19). *Reading Khamenei*. <https://tinyurl.com/5n837xkt>
 Aljazeera (2014, February 9). *Khamenei: US wants regime change in Iran*. <https://tinyurl.com/mr43tcfp>
 Eisenstadt, M. (2015, November). *The strategic culture of the Islamic Republic of Iran: Religion, expediency, and soft power in an era of disruptive change*. MES Monographs, 7, Middle East Studies at the Marine Corps University. <https://tinyurl.com/y4jbtym>

כנגאורי, ר' (2018). נקש מסתשאר ג'מהורי אסלאמי איראן דר תאמין אמנית מנסקה'אי [תפקידה המיינץ של הרפובליקה האסלאמית של איראן בהבטחת הביטחון האזורי]. [פצלנאמה אפאק אמנית](https://tinyurl.com/3be2abmt), 11(4). <https://tinyurl.com/3be2abmt>
 ליטבק, מ' (2004). אירן וישראל: האיבה האידאולוגית ושוורשיה. **עיונים בתקומת ישראל**, 14, 367-392. מכון בן-גוריון, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב. <https://tinyurl.com/bdetxcy8>
 ליטבק, מ' (2008), ישראל בעיני איראן: מהכחשת השואה לשלילת הקיום, בתוך: ע' רבי (עורך). **זמן איראן** (עמ' 49-67). הקיבוץ המאוחד.
 ליטבק, מ' (2017). מדיניות החוץ של הרפובליקה האסלאמית נוכח מציאות אזורית משתנה, בתוך: ל' הנדלמן-בעבור (עורכת). **איראן אז ועכשיו** (עמ' 219-252). הקיבוץ המאוחד.
 ליטבק, מ' (2023). ישראל ואתגר הגרעין האיראני: גישה ביקורתית, **בין הקטבים**, 39, 49-60. <http://tinyurl.com/ya2tpch9>
 לינדשטראוס, ג' (2022, 30 בנובמבר). פתיחת שגרירות אזוריג'ן בישראל: הצעד הנכון לחיזוק היחסים. מבט על, גיליון 1665, המכון למחקרי ביטחון לאומי. <https://tinyurl.com/bdd8yzkb>
 לוי, י' (2021, 27 באוקטובר). ישראל סימנה מטרה חדשה באיראן: פגיעה באיכות החיים של האזרחים. **הארץ**. <https://tinyurl.com/msve2u6e>
 מנשרי, ד' (1999), **איראן לאחר ח'מיני: אידאולוגיה מהפכנית לעומת אינטרסים לאומיים**. מרכז תמי שטינמן למחקרי שלום, אוניברסיטת תל אביב.
 מסעוד, א', פרזאד, ר' וחאמד ש' (2017). תחליל ראבטה אסראא'יל וכרדסתאן עראק ופיאמדהא'י אמניתאן ברא'י ג'מהורי אסלאמי איראן [ניתוח הקשר בין ישראל וכרדיסטאן העיראקית והשלכותיו הביטחוניות עבור הרפובליקה האסלאמית של איראן]. **ג'סתארהא'י סיאסי מעאצר**, 8(4). <https://tinyurl.com/mu3753tj>
 מרכז המידע למודיעין ולטרור ע"ש אלוף מאיר עמית (2023, 10 בנובמבר). **בצל המלחמה, ביטויים גוברים לעוינות האיראנית כלפי ישראל תוך שלילת קיומה**. <https://tinyurl.com/5n927kdr>
 נאוהכש, מ' ועליפור ע' (2015). נפוד' ד'אופליתיכי רז'ים צהיוניסתי דר ג'מהורי אד'רבאיגאן ותאט'יר אן בר אמנית מלי ג'מהורי אסלאמי איראן [החדירה הגיאופוליטית של המשטר הציוני ברפובליקה של אזרביג'אן והשפעתה על הביטחון הלאומי של הרפובליקה האסלאמית של איראן]. **פצלנאמה פד'ושהא'י סיאסי**, 5(3). <https://tinyurl.com/2h2x74yk>
 צימט, ר' (2017, 23 באוגוסט). **איראן בעידן שלאחר דאעש: יעדים, הזדמנויות ואתגרים**. מרכז המידע למודיעין ולטרור ע"ש אלוף מאיר עמית. <http://tinyurl.com/2syyak4m>
 צימט, ר' (2022). **איראן מבפנים: מדינה וחברה ברפובליקה האסלאמית**. רסלינג.
 צימט, ר' (2022). "אישה, חיים, חירות": ממחאה למהפכה? **עדכן אסטרטגי**, 25(3), 84-91. <https://tinyurl.com/4fuxffkz>
 צימט, ר' (2023, 17 באפריל). **האשמת האויב החיצוני במחאות מבית - מבט היסטורי מאיראן**. איראניא, גיליון 12. <https://tinyurl.com/bddv2s5t>
 צימט, ר' (2023, 9 בפברואר). **הצהרות בכירים איראנים בנוגע ליהודה ושומרון כביטוי להגברת מאמצי איראן להרחיב את השפעתה בזירה זו**. מרכז המידע למודיעין ולטרור ע"ש אלוף מאיר עמית. <https://tinyurl.com/44xcd2kt>
 קם, א' (2004). **מן הטרור ועד הגרעין: משמעותו של האיום האיראני**. ההוצאה לאור של משרד הביטחון.
 קם א' (2007). **איראן גרעינית: משמעויות ודרכי פעולה**, מזכר 87, המכון למחקרי ביטחון לאומי. <https://tinyurl.com/2whsmthc>
 קם, א' (2021), תפיסת ההרתעה של איראן. **עדכן אסטרטגי**, 24(3), 16-27. <https://tinyurl.com/34nnpuh7>

- Fathi, N. (2006, October 6). Khomeini's old letter revives Iran nuclear debate. *The Sydney Morning Herald*. <https://tinyurl.com/pt8v8yt>
- Haaretz & AP (2009, December 29). Ahmadinejad: Opposition rally a Zionist, U.S. masquerade. <http://tinyurl.com/mw2wwzpa>
- Iran's Leader website (2018, January 9). *The people have always entered the arena whenever the country needed them*. <https://tinyurl.com/yyusyr24>
- Iran's Leader website (2022, October 3). *Role of Arrogant Powers' policies in recent bitter events in Iran is obvious*. <https://tinyurl.com/mt6k2zt8>
- Iran's Leader website (2023, March 26). *The enemies have failed in their attempts to isolate Iran*. <https://tinyurl.com/3suwhvju>
- Pomeroy, R. (2011, March 21). *Don't bomb Libya, arm rebels, says Iran's Khamenei*. Reuters . <https://tinyurl.com/5a28fy5n>
- Tabatabai, A (2020). *No conquest, no defeat: Iran's national security strategy*. Oxford.
- The Iran Primer (2021, April 12). *Israeli sabotage of Iran's nuclear program*. <https://tinyurl.com/ym5vp5jw>
- Vazirian, A. (2023, September 26). *Iran's unification of the arenas campaign against Israel: Foundations and prospects*. Middle East Institute. <https://tinyurl.com/3xpf7ymn>
- Voice of America (2012, June 3), *Khamenei: Sanctions Deepen Hatred of West*. <https://tinyurl.com/y66v5tyf>
- Zimmt, R. (2023, November 8). *The Gaza war raises questions about the future of Iran's Resistance Axis*. The Atlantic Council. <https://tinyurl.com/puk5etz5>